

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТУВАЛЬНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

УДК371.13:37.032(477)

Ю. А. Дем'янюк

У сучасних умовах поліфункціональний характер професійної діяльності офіцера-прикордонника обумовлює необхідність удосконалення його базової підготовки з метою формування готовності до вирішення широкого спектру як типових, так і проблемних завдань. Особливого значення набуває формування у майбутніх офіцерів проектувальних умінь, рівень опанування яких визначає ефективність професійної діяльності у цілому.

Формування проектувальних умінь у курсантів-прикордонників – це складний педагогічний процес, який, насамперед, повинен базуватися на реалізації основоположного принципу навчання – системності. Оскільки якість функціонування будь-якої системи знаходиться в прямій залежності від впливу певних педагогічних умов, то постає проблема їхнього обґрунтування. Результати емпіричного дослідження сучасного стану формування проектувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників свідчать про недостатній рівень готовності власне науково-педагогічного складу, забезпечення якої постає визначальною педагогічною умовою означеного процесу формування.

Проблема готовності отримала широке висвітлення як у теорії психології, так і педагогіки. Зокрема, готовність досліджується, як: психологічна установка до діяльності (В. М. М'ясищев, Д. М. Узнадзе); сукупність знань, умінь та навичок (Н. В. Кузьміна); функціональний стан педагога (А. Г. Ковальов, М. Д. Левітов); особистісне утворення, що забезпечує ефективність діяльності (М. І. Дьяченко, В. О. Моляко); професійний потенціал педагога (І. П. Підласий).

Готовність викладачів до здійснення різних видів педагогічної діяльності розглядають В. І. Андрєєв, В. В. Арестенко, Д. В. Іщенко, М. А. Данилов, Л. М. Романишина, Н. М. Соловій, М. І. Сметанський, В. В. Ягупов та інші. Деякі аспекти вирішення поставленої проблеми відображено в дослідженнях А. Ю. Видая [5], О. К. Маковського [15], Д. В. Миценка [16], С. Т. Полторак [19], І. Г. Радванського [20], Ю. І. Сердюка [21], М. М. Тарнавського [22], В. Л. Уліча [23] у контексті експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування управлінських умінь у майбутнього військового фахівця. Однак, за результатами аналізу наукових праць відмічається відсутність цілісного підходу в дослідженні проблематики забезпечення готовності науково-педагогічного складу вищого військового навчального закладу до формування різних видів професійних умінь майбутніх фахівців, зокрема і проектувальних.

Метою статті є уточнення структури, показників та рівнів готовності науково-педагогічного складу до формування проектувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників, а також обґрунтування заходів щодо її забезпечення.

Ефективність процесу формування проектувальних умінь майбутнього офіцера-прикордонника знаходиться в прямій залежності від рівня готовності науково-педагогічного складу до такої діяльності.

Відомо, що готовність характеризується як первинна, найважливіша умова виконання будь-якої діяльності. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних науковців у галузі вищої освіти для визначення поняття “готовність” найчастіше використовується термін “утворення”. Так, готовність – це стійке цілісне інтегративне утворення особистості вчителя, що забезпечує залучення його у підготовку і реалізацію кожного етапу педагогічної діяльності [1, с. 137]; складне особистісне утворення, яке містить: психологічну готовність, практичну готовність як сукупність професійних умінь, важливих для виконання педагогом конкретних функцій, готовність до самовдосконалення після закінчення вищого навчального закладу [13];

інтегроване системне утворення особистості, що виникає в результаті певного досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів та потреб у цій діяльності [14, с. 58]; цілісне внутрішньо-особистісне утворення, яке є похідним від інтегративної єдності його теоретичних, практичних і військово-спеціальних здатностей та вмінь, а також психологічної і фізичної здатності до виконання завдань педагогічної діяльності в умовах вищого військового навчального закладу [4, с. 88].

На основі результатів аналізу наукових підходів щодо визначення поняття професійної готовності до педагогічної діяльності уточнено, що готовність науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь у курсантів – це складне особистісне утворення, яке є компонентом професійного педагогічного потенціалу та забезпечує ефективність зазначеного процесу. Це означає, що готовність педагога до такої діяльності передбачає, насамперед, наявність у нього необхідних мотивів, настанов, знань, навичок, умінь, певних якостей.

Для оптимального вирішення проблеми забезпечення готовності науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників потрібно, насамперед, визначити її зміст і структуру.

Психологічну готовність фахівців до різних видів діяльності досліджувала низка науковців, які виокремлювали в її структурі такі компоненти:

мотиваційний, орієнтаційний, операціональний, вольовий, оцінний (М. І. Дьяченко, Л. О. Кандибович [9]);

мотиваційний, когнітивний, гностичний, емоційно-вольовий, оціночний (А. А. Деркач, Л. Е. Орбан [8]).

У структурі педагогічної готовності виокремлюють такі компоненти:

мотиваційний, змістовий, процесуальний [1];

мотиваційний, змістово-процесуальний, виконавчий [3];

мотиваційний, когнітивний, операційний [11];

мотиваційний, змістовий, діяльнісний, рефлексивний [12].

Результати узагальнення та систематизації наукових положень з питань психологічної і професійної готовності фахівців надали можливість зробити висновок про те, що готовність науково-педагогічного складу до формування проектувальних умінь у курсантів охоплює такі компоненти: мотиваційний, змістово-операційний, рефлексивний.

Мотиваційний компонент є вираженням особистісного ставлення педагога до професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників та усвідомленням необхідності її засвоєння. При цьому пріоритетними мотивами в діяльності науково-педагогічного складу повинні бути:

особиста зацікавленість педагога в своєму професійному зростанні;

система переконань і ціннісних орієнтацій щодо сутності та мети процесу формування проектувальних умінь;

прагнення до самовдосконалення через розуміння ціннісної ролі зазначеного процесу в удосконаленні професійної підготовки майбутніх фахівців.

Отже, мотиваційний компонент є основою для структурування основних властивостей та якостей особистості педагога як професіонала і виконує регулятивну й орієнтовну функцію в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Важливе місце в структурі готовності педагога до формування проектувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників посідає змістово-операційний компонент, який повинен охоплювати:

систему знань: предметні знання щодо функцій і структури професійної діяльності фахівця; психолого-педагогічні знання (психологічний портрет військового керівника, конфліктні ситуації в колективі та порядок їх подолання, мотивація підлеглих, психологічні основи ефективного управління військовим колективом); методичні знання (методика формування проектувальних умінь, діагностика стану професійної підготовки майбутніх фахівців);

систему вмінь (дослідницькі, прогностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні, загальнонавчальні) щодо опанування технології формування проектувальних умінь у курсантів.

Рефлексивний компонент є вираженням стійкого прагнення до самопізнання. Він повинен передбачати опанування педагогом навичок самоконтролю, самоаналізу і самооцінювання власної готовності до формування проектувальних умінь у курсантів, а також саомобілізації на подолання труднощів.

Мотиваційний, змістово-операційний та рефлексивний компоненти існують в єдиній структурі готовності науково-педагогічного складу до формування проектувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників. Виходячи з цього, пропонується визначати її розвиненість і вираженість за основними показниками:

усвідомлення потреби та практичної значущості формування проектувальних умінь;

опанування знань щодо здійснення професійної діяльності майбутніми фахівцями, психолого-педагогічних і методичних знань щодо формування проектувальних умінь;

опанування системи вмінь щодо технології формування проектувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників;

опанування навичок самооцінювання педагогом власної готовності та саомобілізації на подолання труднощів, пов'язаних із технологією формування проектувальних умінь.

Наведені показники обумовлюють можливість побудови функціональної моделі формування готовності викладачів. На основі аналізу науково-педагогічної літератури [2; 6; 10; 17; 18; 24] пропонується виокремити три взаємозалежних і послідовних рівні сформованості готовності викладачів до формування проектувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме: високий, середній, низький (табл. 1).

**Характеристика рівнів сформованості готовності викладачів
до формування проєктувальних вмінь у майбутніх
офіцерів-прикордонників**

Рівні сформованості готовності	Компоненти готовності	Якісна характеристика
Низький	Мотиваційний	Неусвідомлення потреби та практичної значущості формування проєктувальних вмінь; відсутність стійкого інтересу щодо опанування знань і вмінь в аспекті формування проєктувальних вмінь у майбутніх офіцерів-прикордонників
	Змістово-операційний	Недостатнє опанування знань щодо здійснення професійної діяльності майбутніми фахівцями, психолого-педагогічних знань щодо формування проєктувальних вмінь; поверхневе знання технології формування проєктувальних вмінь у майбутніх офіцерів-прикордонників
	Рефлексивний	Низька оцінка педагогом своєї підготовленості; заперечення ним можливості позитивного впливу на результати власної праці внаслідок подолання труднощів, пов'язаних із технологією формування проєктувальних вмінь
Середній	Мотиваційний	Орієнтація на опанування процесу формування проєктувальних вмінь; виявлення потреби в опануванні знань і вмінь в аспекті формування проєктувальних вмінь у майбутніх офіцерів-прикордонників
	Змістово-операційний	Епізодичність використання знань та вмінь у діяльності з формування проєктувальних вмінь у майбутніх фахівців, їх використання не завжди приносить чітко усвідомлену задоволеність
	Рефлексивний	Рівень підготовки до діяльності з формування проєктувальних вмінь оцінюється педагогом як задовільний, однак, упевненості в позитивному впливі цієї діяльності на успіхи в роботі, як правило, немає
Високий	Мотиваційний	Яскраво виражений стійкий пізнавальний інтерес до опанування знань з питань формування проєктувальних вмінь у курсантів-прикордонників, чітке усвідомлення практичної значущості зазначеної діяльності
	Змістово-операційний	Опанування системних знань на рівні перетворення щодо здійснення професійної діяльності майбутніми фахівцями, опанування технології формування проєктувальних вмінь у майбутніх офіцерів-прикордонників
	Рефлексивний	Висока оцінка педагогом своєї підготовленості; упевнене визнання позитивного впливу діяльності з формування проєктувальних вмінь у майбутніх фахівців на результати власної праці внаслідок подолання труднощів, пов'язаних із технологією їхнього формування

Забезпечення готовності науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь доцільно розглядати як цілеспрямований, планомірний процес його підготовки, що передбачає проведення комплексу заходів на рівні вищого військового навчального закладу, факультету, кафедри [7]. При цьому сутність процесу формування готовності слід трактувати як зміну станів у розвитку готовності від нижнього до високого рівня в конкретних умовах.

На рівні вищого військового навчального закладу існує необхідність у проведенні заходів організаційного й інформаційного характеру. Організаційні заходи (цілепокладання, визначення завдань та планування роботи щодо цільової підготовки науково-педагогічного складу, проведення службових нарад щодо постановки завдань і розподілу повноважень між посадовими особами та структурами щодо порядку здійснення цільової підготовки й її забезпечення, контроль за виконанням поставлених завдань) покликані узгодити та впорядкувати роботу щодо забезпечення готовності науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь у курсантів. Інформаційні заходи (навчально-методичні збори, науково-методичні конференції) спрямовано на активізацію мотиваційно-ціннісного ставлення педагога до професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників під час обміну педагогічним досвідом, апробації результатів відповідних наукових досліджень.

Основу цільової підготовки науково-педагогічного складу складають заходи з психолого-педагогічної і методичної підготовки на рівні факультету та кафедри.

Психолого-педагогічна підготовка повинна містити відпрацювання та засвоєння педагогами змісту навчального матеріалу, який розкриває основи сучасної професійної діяльності офіцерів підрозділів Державної прикордонної служби України, місце і роль проєктувального компонента в її структурі. Успішному досягненню цілей психолого-педагогічної підготовки сприятиме розробка та реалізація спеціалізованого курсу для науково-педагогічного складу (табл. 2).

**Програма курсу
“Основи сучасної професійної діяльності офіцерів
прикордонних підрозділів”**

Найменування теми	Об’ємний зміст
Особливості сучасної професійної діяльності офіцерів підрозділів Державної прикордонної служби України	Професійна діяльність офіцерів-прикордонників та її основні функції. Документи, які регламентують професійну діяльність офіцерів-прикордонників. Сутність, структура і зміст професійної діяльності офіцерів-прикордонників
Стан підготовки курсантів до реалізації проектувального компоненту в професійній діяльності	Проблеми підготовки курсантів до реалізації проектувального компоненту в професійній діяльності, суттєві протиріччя, що їх породжують, психолого-педагогічні умови підвищення її якості й ефективності. Критерії оцінки рівнів сформованості проектувальних умінь у курсантів і методика їх використання
Психологічні основи управління військовим колективом	Портрет сучасного військового керівника. Особистий підхід як смисловий ключ до управління людиною та її діяльністю. Стиль поведінки керівника як передумова успіху в діяльності колективу. Подолання конфліктних ситуацій у професійній діяльності. Вирішення типових управлінських завдань. Психофізіологічні основи оптимізації режиму й умов праці в системі “людина-техніка”. Психологія сприйняття, розуміння та використання службової інформації. Сутність і методи мотивації підлеглих, методика посилення та послаблення мотивів службової діяльності. Стратегія і тактика ефективного управління військовим колективом
Підвищення рівня сформованості проектувальних умінь у курсантів-прикордонників під час фахової підготовки	Підвищення рівня проектувальних знань, навичок та вмінь курсантів як необхідна умова підготовки до управлінської діяльності на офіцерських посадах. Загальнотеоретична і практична підготовка до майбутньої професійної діяльності в підрозділах Державної прикордонної служби України. Активні форми та методи навчання курсантів в аспекті формування в них проектувальних умінь

Підвищення рівня спеціальної методичної підготовки науково-педагогічного складу щодо формування у курсантів проектувальних умінь пропонується за рахунок його участі в роботі методичних нарад педагогічного колективу, засідань кафедри з навчально-методичних питань, міжкафедральних методичних нарад, а також у проведенні методичних зборів. Участь у проведенні таких заходів забезпечує сприйняття і засвоєння педагогом

рекомендацій щодо особливостей технологічного процесу формування зазначених умінь у курсантів, використання при цьому доцільних методів та засобів. Важливе місце в спеціальній методичній підготовці відводиться проведенню науково-педагогічним складом показових, відкритих і пробних занять, які спрямовані на обмін методичним досвідом, апробацію нових методичних прийомів. Значну роль у забезпеченні готовності педагога до формування проєктувальних умінь відіграє самостійне опрацювання методичних рекомендацій, а також постійна рефлексія власного педагогічного досвіду.

Отже, готовність науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь у курсантів-прикордонників – це складне особистісне утворення, що охоплює мотиваційний, змістово-операційний, рефлексивний компоненти, які забезпечують ефективність зазначеного процесу. Показниками готовності науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь є: усвідомлення потреби та практичної значущості формування проєктувальних умінь; опанування знань щодо здійснення офіцерами-прикордонниками професійної діяльності, психолого-педагогічних і методичних знань щодо формування проєктувальних умінь; опанування системи умінь щодо технології формування проєктувальних умінь у майбутніх фахівців; опанування навичок самооцінювання педагогом власної готовності та самообілізації на подолання труднощів, пов'язаних із технологією формування проєктувальних умінь. Функціональна модель формування готовності викладачів подана трьома взаємозалежними і послідовними рівнями її сформованості: високим, середнім, низьким.

Забезпечення готовності науково-педагогічного складу до формування проєктувальних умінь досягається через його цільову (психолого-педагогічну та спеціальну) підготовку. Зміст цільової підготовки передбачає засвоєння викладачами основ сучасної професійної діяльності офіцерів підрозділів Державної прикордонної служби України в межах спеціалізованого курсу, а

також участь викладачів у методичних заходах, спрямованих на засвоєння методики формування проєктувальних умінь у курсантів-прикордонників.

Перспективами подальшого наукового дослідження є експериментальне дослідження ефективності забезпечення готовності науково-педагогічного складу до процесу формування проєктувальних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників як важливої педагогічної умови.

Список використаної літератури

1. Бережинська, Т. В. Готовність вчителя до оцінювання навчальних досягнень молодших школярів / Т. В. Бережинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2002. – № 2. – С. 134–138.

2. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.

3. Борисов, В. В. Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного вузу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. “Теорія та методика навчання” / В. В. Борисов. – К., 1997 – 20 с.

4. Ваврик, Р. В. Умови формування професійної готовності військових викладачів до педагогічної діяльності / Р. В. Ваврик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 4. – С. 85–94.

5. Видай, А. Ю. Формування лідерської спрямованості особистості майбутнього офіцера ЗС України : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Видай Андрій Юрійович. – К., 2002. – 196 с.

6. Дахин В. А. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность / В. А. Дахин // Педагогика. – 2001. – № 8. – С. 17–18.

7. Дем'янюк, Ю. А. Аналіз результатів експериментального дослідження ефективності педагогічних умов формування військово-організаторських умінь у майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України / Юрій Дем'янюк // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. праць. Вип. 472. Педагогіка та психологія / наук. ред. Руснак І. С. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 34–45.

8. Деркач, А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. – М. : РАУ, 1999. – 208 с.
9. Дьяченко, М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 1976. – 175 с.
10. Іщенко, Д. В. Основи військової педагогіки / Д. В. Іщенко, А. Ф. Філіпов. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. ПВУ, 2002. – 106 с.
11. Коберник, О. М. Формування у студентів готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій / О. М. Коберник // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – С. 104–109.
12. Коржова, Л. С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. “Теорія і методика професійної освіти” / Л. С. Коржова. – Кривий Ріг, 2002. – 20 с.
13. Кучерявий, О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. Г. Кучерявий. – К., 2002. – 37 с.
14. Линенко, А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї : моногр. / А. Ф. Линенко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.
15. Маковський, О. К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів : дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Маковський Олег Казимирович. – Хмельницький, 2002. – 191 с.
16. Миценко, Д. В. Формування педагогічних умінь майбутніх офіцерів-радіоінженерів у процесі підготовки до професійної діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Миценко Данііл В'ячеславович. – Хмельницький, 2007. – 217 с.
17. Мойсеюк, Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – 4-е вид., доп. – К., 2003. – 615 с.
18. Педагогіка : навч. посіб. / [В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов та ін.]. – 3-є вид., випр. і доп. – Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2006. – 400 с.

19. Полторак, С. Т. Педагогічні умови формування умінь командира підрозділу у майбутніх офіцерів МВС України : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Полторак Степан Тимофійович. – Хмельницький, 2003. – 186 с.

20. Радванський, І. Г. Шляхи та педагогічні умови підготовки офіцерів внутрішніх військ до управлінської діяльності у вищих військових навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 20.02.02 “Військова педагогіка та психологія” / І. Г. Радванський. – Хмельницький, 2000. – 17 с.

21. Сердюк, Ю. І. Педагогічні умови вдосконалення військово-педагогічної підготовки командирів підрозділів : дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Сердюк Юрій Іванович. – Хмельницький, 1997. – 204 с.

22. Тарнавський, М. М. Формування культури управлінської діяльності у майбутніх офіцерів-прикордонників : дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Тарнавський Марк Мирославович. – Хмельницький, 2001. – 244 с.

23. Уліч, В. Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Уліч Віктор Леонідович. – Хмельницький, 2007. – 172 с.

24. Ягупов, В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.